



KATARZYNA SMYK

Uniwersytet Marii Curie-Skłodowskiej

INTYMNOŚĆ – Dyskurs intymny – Antropologia intymności. Prolegomena

Wprowadzenie. Wyznania i zwierzenia w wypowiedziach potocznych

W artykule chcę poddać dyskusji parę kwestii, jakie zaobserwowałam podczas analizy wyników przeprowadzonej wśród studentów w czerwcu 2012 roku ankiety na temat drogi i podróży. Ankieta liczyła 8 pytań i materiału najbardziej frapującego kulturoznawcę-językoznawcę-kognitywistę-aksjologa dostarczyły odpowiedzi na pytanie ostatnie: „Opisz podróż, którą uważasz za wyjątkową. Dlaczego wybrałeś tę wyprawę jako temat opowieści? (*Proszę o tekst długości co najmniej 500 znaków ze spacjami.*)”.

Charakteryzując zebrany materiał, warto powiedzieć, że w sumie zebrałam 72 odpowiedzi, od 47 kobiet i 25 mężczyzn; w wieku 20-24 lata (tylko 3 osoby miały 25 lat i więcej). Prócz 33 studentów kulturoznawstwa, pojawia się 41 respondentów reprezentujących inne kierunki¹. Zdecydowaną większość stanowiły osoby studiujące w Lublinie (70 osób; 2 osoby studiowały w Radomiu). Zgromadziłam w sumie niespełna 64 tys. znaków (ze spacjami) opowieści o wyjątkowych podróżach. W przeważającej większości są to memoraty (68 memoratów i 4 fabulaty). W niniejszym tekście zacytowano fragmenty tych wypowiedzi w oryginalnym zapisie stosowanym przez respondentów (w niektórych tekstach brak znaków diakrytycznych, ignorowana jest interpunkcja, pojawiają się zapisy nieortograficzne). Wyróżnienia w dłuższych cytatach wprowadziła autorka. Cytaty oznaczono imieniem oraz liczbą lat, podanymi przez respondenta w ankiecie.

W analizie tych wypowiedzi posłużyłam się metodologią kognitywną, dokonując podmiotowej rekonstrukcji obrazu świata, znaczeń i kategoryzacji (Smyk 2019). Lektura zebranych opowieści pokazała, że autorzy dobrowolnie zaprosili czytelników – obce osoby², do swojego intymnego świata, snując wyznania³ – intymne zwierzenia⁴. Do tych wyznań zaliczyłam treści, podane przez nadawców eksplicytnie bądź implicytnie (np. presuponowane) w analizowanych opowieściach o wyjątkowej podróży, wedle których teksty układają się w kilka zespołów, jakie opiszę poniżej.

1. Zwierzenia o własnych słabościach, np.:

Wspominam szczególnie taką podróż, kiedy pierwszy raz wyjechałam w bieszczady. Było bardzo upalnie, a ja pierwszy raz musiałam zmierzyć się z tak stromym a przez to trudnym dla mnie szlakiem. Spędziłam wtedy w górach cały dzień, właściwie od świtu do zmierzchu. Wspominam tą drogę prawdopodobnie dlatego, że była dla mnie zmierzaniem się z własnymi słabościami, i

¹ Były to: prawo (5), administracja (3), zarządzanie (4), marketing i zarządzanie, ekonomia (2), finanse i rachunkowość, grafika, filologia polska (3), filologia angielska (3), filologia germańska, politologia (4), matematyka (2), mechanika i budowa maszyn, dziennikarstwo, pedagogika, psychologia, elektrotechnika, informatyka, geografia (2), inżynieria materiałowa, ochrona środowiska, dietetyka.

² Dokonali zniwelowania bądź zmniejszenia dystansu między sobą a obcą osobą, jaką jest ich wykładowca: 23 ankiety złożyli moi ówczesni studenci; pozostałe 49 – osoby mi obce, podające tylko część danych osobowych, uniemożliwiających pełną identyfikację.

³ Wyznawać: „wyjawić jakąś tajemnicę lub coś ważnego” (*Słownik języka polskiego PWN*, pozyskano z <https://sjp.pwn.pl/szukaj/wyznawac.html>).

⁴ Zwierzyć się: „powiedzieć komuś w zaufaniu o swoich sprawach, kłopotach, przeżyciach” (*Słownik języka polskiego PWN*, pozyskano z <https://sjp.pwn.pl/szukaj/zwierzy%20sie.html>).

udowodnieniem sobie i innym, że “dam radę”. Od tamtej pory droga jest dla mnie alegorią dążenia do celu i stawiania czoła przeciwnościom (Iza 20);

Była to wyjątkowa podróż, ponieważ w całości przebyta pieszo. Mowa oczywiście o pielgrzymce do Częstochowy. [...] Nie szukałam żadnego celu z tej wyprawy, nie miałam nawet intencji, chciałam raczej się sprawdzić, dowiedzieć się o sobie czegoś nowego, poznać samą siebie w sytuacji dość ekstremalnej (Magdalena 23);

Za wyjątkową podróż w moim życiu uważam zeszłoroczną pieszą pielgrzymkę do Częstochowy. [...] Wędrowka ta była niezmiernie męcząca, jednak przejście tej trasy sprawiło mi satysfakcję (Gabriela 21);

Wybrałam tę podróż, ze względu na to ile przeciwności musiałam pokonać żeby wyprawa była udana (Małgorzata 21; podobnie Katarzyna 26, Ryszard 21, Magda 22, Paula 23).

2. Zwierzenia o relacjach z rodziną, o stopniu bliskości z nią. Pojawia się kilka przekazów o podróży, która wzmacniała więzi rodzinne lub wręcz służyła ich konstituowaniu. Respondenci przyznają się zatem w nich – odczytamy to z presupozycji – do słabych relacji w rodzinie, np.:

Za najbardziej wyjątkową uważam podróż samochodem do Paryża. [...] Była to dla mnie bardzo ważna podróż nie tylko dlatego, że pierwszy raz kierowałam autem na autostradzie, ale dlatego też, że wzmacniłam więzi z siostrą i tatą (Karolina 21);

W wyniku rodzinnych nieporozumień dopiero wtedy poznałam swoją Babcię oraz jej rodzinę. Nigdy nie zapomnę tej podróży, całego pobytu oraz więzi, które wtedy się nawiązały (Anna 22);
Odwiedziliśmy wiele miejsc ważnych w rodzicach życiu, pokazywali nam miejsca gdzie spędzili wiele radosnych chwil. Opowiadając nam różne historyjki związane z tymi miejscami nieraz zakreśliła im się łezka w oku. Ta wyprawa pozwoliła się nam zbliżyć do siebie (Małgorzata 21).

3. Refleksje o potrzebie doświadczenia wolności i realizowania swojego potencjału wewnętrznego. Te przekazy implikują takie treści, jak pragnienie wolności, zew duszy, marzenie o wyzwoleniu swego życia, o poszerzeniu własnej sprawczości (Seweryn 2014: 128-129), np.:

Dostałam szlaban, ale nie zapomnę tego, że mogłam czuć się taka wolna i na swój dziecięcy sposób dorosła (Marta 21);

Słuchając opowieści Włocha przekonałam się, że wcale nie jest ciężko żyć po swojemu. Wystarczy jedynie odwaga i trochę uporu, a także wielki uśmiech na twarzy (Natalia 22);

Sama decydowałam gdzie jadę i jak szybko, sama decydowałam gdzie pojedę, ale i tak zawsze myślałam o tym jak dotrzeć do domu (Marta 21);

Wybrałam tę podróż, ze względu na to ile przeciwności musiałam pokonać żeby wyprawa była udana. Poza tym dodała mi ona wiary w to, że w życiu wszystko jest możliwe i mogę osiągnąć to o czym marzę (Małgorzata 21);

Przekonałam się, że wcale nie jest ciężko żyć po swojemu. Wystarczy jedynie odwaga i trochę uporu, a także wielki uśmiech na twarzy (Natalia 22).

4. Zwierzenia o poczuciu wolności dzięki zaznaniu spontaniczności, niespodzianki i przygody, naturalności, autentyczności, np.:

Aby podróż była wyjątkowa musi być to podróż spontaniczna i niezaplanowana. [...] Biorę ze sobą tylko najpotrzebniejsze rzeczy i nic nie planuję. Jednego dnia mogę znaleźć się nad morzem, w górach lub gdzieś za granicą, nie wiem ile te podróże potrwać. Zrobiłem sobie już kilka takich wypraw w których przeżyłem wiele ciekawych przygód, poznałem fajne miejsca i interesujących ludzi (Łukasz 23);

Pewnego dnia a był to czerwiec słoneczny poranek, wraz z bliska mi osoba, postanowiłam wybrać się w spontaniczną podróż do Gdańska (Agnieszka 20);

Uważam że każda moja podróż rowerem jest wyjątkowa, Uwielbiam te formy podróży. Często wybieram się na wycieczki jadąc bez celu ale rower służy mi też za idealny środek komunikacji (Artur 22);

Najbardziej wyjątkową – przez to, że była ona najmniej przewidywaną wybrałem nocną podróż autostopem po [do – K.S.] domu mojego kolegi (Rafał 21);
Poza tym bardzo lubię podróżować pociągiem właśnie dlatego, że przebieg drogi i to, kogo w niej spotkamy często nie zależy od nas (Rafał 20).

5. Zwierzenia o zachwycie i innych doznaniach estetycznych, np.:

Niezapomnianą chwilą było obserwowanie wschodzącego słońca nad polskim Bałtykiem. Widok ten wywarł na mnie ogromne wrażenie. Sprawił, że czas na chwilę zatrzymał się w miejscu (Anna 21);
Marzyłam zawsze o tym, by zwiedzić cały świat i odbyć daleką podróż jak Marco Polo czy Krzysztof Kolumb. Takie wyprawy kojarzą mi się z czymś emocjonującym i tajemniczym (Katarzyna 22);
Czasami gdy chcę się oderwać od codzienności, uporządkować sobie pewne sprawy i zdystansować, wyruszam w drogę sam (Łukasz 23);
Była to najładniejsza podróż mojego życia (Agnieszka 20);
Była to podróż może banalna ale dla mnie bardzo sentymalna. W każdej wakacji jeżdżymy z dziadkiem wozem po siano na pole odległe od gospodarstwa o parokilometrów. Zawsze przemierzamy tą drogę przez malownicze pola i piękny las. Ta podróż zawsze wywołuje we mnie miłe wspomnienia z dzieciństwa ponieważ od kiedy pamiętam jestem u dziadków na wsi. Może wydawać się to banalne ale dla mnie to pięknie cały rok czekam na te momenty (Małgorzata 23);
Gdy dojechalismy byliśmy zmęczeni szczególnie moja dziewczyna ale też szczęśliwi ponieważ przywitał nas wspaniały krajobraz z malowniczo wzniesionym zamkiem [...]. Odpoczelismy i zachwyciliśmy się pięknym tego miejsca (Artur 22).

6. Zwierzenia o spotkaniu z transcendencją, w tym np. refleksje nad sensem życia i śmiercią:

Od tej pory zaczęłam doceniać każdy dzień i przeżywać go intensywniej (Justyna 23);
Za wyjątkową uważam swoją codzienną podróż na uczelnię. Moja droga [...] przechodzi przez cmentarz i myślę, że to właśnie stanowi o jej wyjątkowości. Droga ta przypomina nieco labirynt, ponieważ tylko osoba dobrze zorientowana odnajdzie cel – czyli odpowiednie wyjście. [...] Ułożone nagrobki stanowią element przypomnienia – nie żyjemy wiecznie, ale są również dla mnie pretekstem do zastanawiania się nad religią i jej sensem. Gdy opuszczam cmentarz zwykle odpalam papierosa, gdyż właśnie po wyjściu z bramy zostaje tyle czasu aby spokojnie zapalić sobie w drodze (Maciej 21).

7. Zwierzenia o przełomowych wydarzeniach, które zmieniły bieg życia. Był to na przykład wyjazd na pierwszy rok studiów:

Podróż z miejsca dotychczasowego zamieszkania do miejsca studiowania, czyli obecnie Lublin, pierwszy raz udając się w podróż do tego miasta towarzyszyła mi świadomość, że odtąd tę drogę będę pokonywała często. Podróż ta niosła ze sobą pewne obawy, co czeka namnie na miejscu, czy będzie można się dobrze poczuć. Droga niedługa, a krajobrazy dotąd nieznane, czyniły ją przyjemną, droga podczas której trzeba było rozpoczynać nowy etap w swoim życiu, droga, która niosła ze sobą wątpliwości, oczekiwania. [...] Temat wyjeżdżania z miejsca zamieszkania niesie ze sobą najwięcej emocji odczuć i oczekiwać, dlatego stanowi temat poruszany często wśród młodych ludzi i wyjątkowy (Katarzyna 24).

W innych zwierzeniach z tego zakresu mowa jest na przykład o odkryciu powołania i swoich nowych możliwości:

Nie nudziłem się przez całe wakacje, dowiedziałem się wielu cennych i ciekawych rzeczy na temat lasu, zwierząt odbyłem bardzo cenna lekcje. Dzięki temu postanowiłem, że będę tu przyjeżdżał co roku i że będę studiował ochronę środowiska. [...] znalazłem coś co chciałem robić w życiu (Piotr 21);

Najbardziej wyjątkowa podróż to pierwsza przygoda ze stopem. [...] Co najważniejsze zapoczątkowało to ważny trend w moim życiu i otworzyło całą paletę nowych możliwości (Agnieszka 21).

I. Dyskurs intymności

Prośba sformułowana w ankiecie, otwierająca interakcję („Opisz podróż, którą uważasz za wyjątkową”), nie wymagała przejścia w sferę dyskursu⁵ prywatnego, a jednak respondenci tak postąpili. Za Małgorzatą Kitą przyjmuję, że „prywatność jest stopniowalna, a na jej skali znajdują się takie »punkty«: prywatny – osobisty – intymny” (Kita 2013: 95)⁶. Nie można powiedzieć, że wszystkie analizowane opowieści mieszczą się w ten sam sposób w sferze prywatnej, osobistej czy bardziej osobistej – intymnej, niemniej sądzę, że znaczna ich część należy do dyskursu intymnego.

Jak rozumiem intymność? Śledząc obszar najnowszych polskich badań związanych z analizami tekstów werbalnych⁷, zauważymy np. podejście socjopedagogiczne, wedle którego intymność „Najczęściej kojarzy się z relacjami o charakterze seksualnym” (Grochalska 2017: 333; por. Bieńko 2013a, 2013b) i rozumiana jest wąsko „jako poczucie bliskości fizycznej i psychicznej” (Grochalska 2017: 331; pod Giddens 2006; Musiał 2011, 2014, 2015). Zauważmy jednak, że słowo *intymność* pochodzi od łacińskiego *intimus* – „najbardziej wewnątrz znajdujący się; najgłębszy; najtajniejszy” (Kumaniecki 1965: 276)⁸. *Słownik języka polskiego PWN* podaje trzy znaczenia tego słowa 1. «bardzo osobisty charakter czegoś»; 2. «erotyczny, miłosny charakter czegoś»; 3. «sprawa bardzo osobista, często o charakterze erotycznym»⁹. Element erotyzmu zaznacza się, owszem, ale nie ma palmy pierwszeństwa. Intymność rozumieć więc można szerzej, jako kategorię kulturową, bez ograniczania się do sfery cielesności, co na przykład w rozważaniach kulturoznawczych (głównie nad tekstami Kapuścińskiego) prezentuje Aleksandra Kunce. Według niej „intymne, a więc marginalne, zacienione. Intymne znaczy zakryte, chronione przed widokiem i przed ostentacją” (Kunce 2007: 9). Koresponduje to ze znaczeniem terminu *intymizm*, w nauce o sztuce oznaczającego „1. klimat obrazów postimpresjonistycznych, oddających intymny nastrój codziennych zajęć; 2. klimat dzieł malarzy holenderskich XVII wieku, ukazujących pogodne sceny z życia prywatnego; 3.

⁵ Przyjmuję, że dyskurs sytuuje się „na gruncie praktyki językowej”, odnosi się do „interakcji społecznej dokonującej się przy udziale języka”, jest definiowany jako „ciąg zachowań językowych, których postać zależy od tego, kto mówi, do kogo, w jakiej sytuacji i w jakim celu”. „Punkt ciężkości przy definiowaniu dyskursu jest przez językoznawców przesuwany w stronę reguł i strategii komunikowania” (Bartmiński, Niebrzegowska-Bartmińska 2009: 32). Na dany dyskurs jako „fragment świata dyskursu składają się gatunki mowy i skrypty kulturowe specyficzne dla niego, które są strategiczne ze względu na dalsze językowe wybory komunikującego / komunikujących się.” (Kita 2013: 93). Rozpoznanie dyskursu może odbyć się poprzez „opisy «zdarzeń komunikacyjnych» oraz «stylów mówienia» w ich kulturowych kontekstach” (van Dijk 2001: 35).

⁶ Na dalszym etapie badań nad dyskursem intymności będzie trzeba tę tezę M. Kity poddać rewizji, zakładając, że może badaczka nie ma racji i intymność pozostaje w innych relacjach do tego, co prywatne i osobiste.

⁷ Nie włączam np. rozważań filozoficznych, jak np. rozprawa doktorska Macieja Musiała (2014), w której autor skupia się „na przedstawieniu socjologicznych i filozoficznych diagnoz dotyczących współczesnych przemian intymności” (Musiał 2014: 5) (*notabene*, nie umiem dociec, jak autor rozumie intymność). Na uboczu zostawiam też rozważania nad tekstami literackimi prowadzonymi różnorodnymi metodologiami literaturoznawczymi nad różnie rozumianą intymnością, zwykle utożsamianą z miłością erotyczną (Kisiel, Tramer 2006; Tramer, Nęcka 2007).

⁸ Por. wstępny przegląd definicji w słownikach języka polskiego: Bojda 2007: 235-236.

⁹ *Słownik języka polskiego PWN*, pozyskano w <https://sjp.pwn.pl/slowniki/intymność.html>. Por. synonimy dla słowa *intymność*: będą to nie tylko określenia dotyczące sfery seksu i bliskości fizycznej.

kierunek w sztuce filmowej, przedstawiający głównie osobiste przeżycia bohaterów”¹⁰. Kluczowe są określenia typu *codzienne zajęcia, sceny z życia prywatnego, osobiste przeżycia, doznania, przemyślenia uczucia i emocje, życie rodzinne*. Znajdujemy je również w ugruntowanym literaturoznawczym terminie *intymistyka* dla literatury dokumentu osobistego, której „autor wprowadza w »intymny mały świat« z zamierzeniem, by „zachować w pamięci (choćby tylko własnej) i utrwalić swoje przeżycia, doświadczenia, doznania, przemyślenia, uczucia i emocje, i uczynić to szczerze (aż do bólu), może nawet ekshibicjonistycznie” (Kita 2013: 95-96), m.in. w formie intensywnie rozwijającej się współcześnie intymistyki internetowej¹¹. Przypomnijmy, że słownik polszczyzny zna również leksem *intymistyczny*, oznaczający „coś, co ma związek z intymnością, prywatnością, życiem rodzinnym – zwłaszcza jako tematem [w] sztuce”¹².

Pojęcia *dyskurs intymny* użyły w 2010 roku w odniesieniu do literatury Krystyna Duniec i Joanna Krakowska. Konstatują:

O dyskursie intymnym w sferze publicznej mówić by należało w dwóch porządkach. Po pierwsze, jako o strategii emancypacyjnej wykorzystującej prywatne świadectwa i biografie, a zarazem strategii narracyjnej, w której mocne „ja” narratora jest umocowane nie tylko w światopoglądzie, ale i w kontekście życia prywatnego. Po drugie, jako o dyskursie podstawowym, a nie marginalnym, w narracjach historycznych i społecznych, czyli o tendencji do przenoszenia akcentów z narracji militarnych na narracje gwałtu, z pamięci zbiorowej na pamięć indywidualną, miejsca akcji z frontu na tyły, a miejsca wglądu w zjawiska historyczne z gabinetów, koszar i państwowych archiwów do kuchni, sypialni i rodzinnych albumów” (Duniec, Krakowska 2010).

Tymi sformułowaniami można się posiłkować, dookreślając pojęcie dyskursu intymnego w odniesieniu do wypowiedzi potocznych, jakich przykładem są opowieści studentów o podróży.

Jak wyznaczyć dyskurs intymności? Cechy dystynktywne dyskursu prywatnego zostają zarysowane poprzez skontrastowanie w tym, co publiczne (zob. np. Kita 2013; Duniec, Krakowska 2010; Kuncce 2007). Zauważmy, że przy współczesnym przenikaniu się tych dwu płaszczyzn komunikacyjnych pełne rozgraniczenie nie jest możliwe. Rozważania zaś nad rozgraniczeniem przejawów triady „prywatne – osobiste – intymne” (Kita 2013: 95) w celu zakreślenia obszaru intymności, pozostaje przed nami. Wydaje się zasadne poczynić trzy założenia, wymagające dalszych studiów. Po pierwsze, opozycja prywatne–publiczne pozostaje nadal podstawową kategorią organizującą kulturę i dyskurs intymności. Gest dzielenia się sprawami intymnymi – nawet w kameralnych warunkach, że o internecie nie wspomnimy – staje się również niejako publiczny, dlatego kategoria intymności kazałaby przyjąć szerokie rozumienie dyskursu publicznego. Po drugie, nie można zapominać o podmiotowym aspekcie tego dyskursu:

¹⁰Słownik języka polskiego PWN, pozyskano z <https://sjp.pl/intymizm>.

¹¹ „Rozwój technologii komputerowych, upowszechnienie się Internetu, ukształtowanie się społeczeństwa sieci – wszystko to stworzyło korzystne warunki dla demokratyzacji pisania w ogóle, w tym pisania (i natychmiastowego publikowania) tekstów o sobie. Powstały nowe gatunki intymistyczne: intymistyka internetowa, których odmiany wyspecjalizowały się w tematyce osobistej – blogi [...], które przesuwają wyznaczoną społecznie normę intymności” (Kita 2013: 96). „Media też zachęcają do zachowań konfesyjnych tzw. szarego człowieka. Prywatność upubliczniona (a więc już nie tylko wyrażona) to wartość wysoko ceniona w przestrzeni popkultury, pop / postpolityki, postdziennikarstwa. Współczesna kultura indywidualizmu wpisuje prywatność jednostki (KAŻDEGO) i jej koncentrację na życiu osobistym w rejestr swoich właściwości naczelnych i preferowanych [...]” (Kita 2013: 97; por. Kita 2007: 225-276).

¹²Mirosław Bańko objaśnia tak znaczenia słowa *intymistyczny*: Słownik języka polskiego PWN/Poradnia językowa, pozyskano z <https://sjp.pwn.pl/poradnia/haslo/intymistyczny;3908.html>.

intymność jest zawsze czyjaś i dla kogoś – ktoś wobec kogoś eksponuje swoje najbardziej osobiste refleksje, doznania, uczucia. Sfera intymności jest też wyznaczana przez człowieka – dana osoba indywidualnie, każdorazowo, w dynamicznym procesie decyzyjnym, za pomocą sfery intymnej określa obszar swojej wolności od ingerencji z zewnątrz, ze strony innego człowieka, ale też ze strony rygorów kulturowych. Po trzecie, intymność jest względna, stopniowalna i dynamiczna, więc [to] co jedna osoba uważałaby w danej sytuacji za intymne, dla innej nie będzie mieściło się w zakresie wstydu, lęku przed wyrażeniem ani nie będzie wymagało ukrywania. W zależności zaś od sytuacji komunikacyjnej i życiowej, te same osoby mogą przyjąć inną postawę i inaczej wyznaczyć granice intymności i zasady ich przekraczania.

Posłużmy się zatem tymczasem – na obecnym, wstępnym etapie badań językoznawczych nad tą triadą¹³ – wypowiedziami M. Kity, która stworzyła podwaliny do badań dyskursu prywatnego, zawierającego w sobie przejawy dyskursu intymnego, dające się wyznaczyć – stawiam taką hipotezę, gdyż od czegoś trzeba zacząć – poprzez kryterium tematu: ich przedmiotem jest m.in. „stan ducha, stan zdrowia, relacje rodzinne itp.” (Kita 2013: 95).

I właśnie tych tematów i kwestii o podobnym charakterze dotyczą analizowane wypowiedzi studentów na temat wyjątkowej podróży. Czytamy wszak zwierzenia o własnych słabościach, o stopniu bliskości z rodziną, o spełnianiu swojej wolności, o zachwycie, spotkaniu z transcendencją, refleksji o własnym dojrzewaniu, poczuciu odpowiedzialności za siebie i swoje życie czy o przełomowych wydarzeniach, które zmieniły bieg życia. W sumie mieszczą się one w zakresie stanu ducha, relacji rodzinnych (por. Kita 2013: 95).

Z metodologicznego punktu patrząc, zauważymy, że nie trzeba pytać wprost o sprawy intymne, by o intymności usłyszeć. W toku [realizacji] innych projektów zauważyłam, że taki sam efekt przyniosły pytania o wyjątkową choinkę (Smyk 2009) oraz o torbę/plecak¹⁴ (Smyk 2011) i ciasto karpatkę¹⁵ (Smyk 2015) nawet bez zawężenia do „wyjątkowych” karpatek, plecaków i toreb. Nie potrzeba też intymnych ani nawet prywatnych relacji między uczestnikami komunikacji, by pojawiły się elementy sfery intymnej. Wręcz przeciwnie, obserwujemy tendencję [polegającą na tym], że obcemu człowiekowi, którego nie spodziewamy się nigdy więcej spotkać ponownie, gotowi jesteśmy zwierzyć się głębiej niż osobie bliskiej, np. matce czy partnerowi, gdzie można

¹³ „W istocie można uznać, że wiedza potoczna i naukowa – socjologiczna, psychologiczna, antropologiczna, literaturoznawcza – na temat prywatności w jej różnych aspektach i fasetach jest już bogata. Językoznawstwo w tym zakresie znajduje się na etapie wstępnym, czyli ustalania prolegomenów” (Kita 2013: 98-99). Dodaje zaraz potem: „Rozważania teoretyczne dotyczą problemów takich, jak istnienie języka prywatnego (zwłaszcza w kontekście funkcji komunikacyjnej), relacja: język prywatny a idiolekt, idiostyl (idiolektostyl [...]). Za bliski zakresowo, ale nieco szerszy z językiem prywatnym, uznać można język familijny [...], a jeszcze bliższy wydaje się język pary (czyli język dwojga ludzi, których łączą więzi emocjonalne nazywane miłością). Dysponujemy już pewną wiedzą na temat idiolektu / idiolektów (uznanych pisarzy, cenionych dziennikarzy, uczonych), wprowadzono w obieg pojęcie afektonimów (jako składnika m.in. języka pary lub wyrażającego prywatne relacje między interaktantami)” (Kita 2013: 99).

¹⁴ „W oparciu o zindywidualizowane opowieści można uprawiać antropologię intymności, przy czym byłyby to nie tylko opowieści o rzeczach ewidentnie intymnych, ale też na przykład o prozaicznej torbie, która staje się kluczem do wnętrza człowieka, do jego sposobu widzenia i strukturywania świata, życia, czasu oraz systemu wartości, które są głęboko uwikłane w kulturę i w przedmioty. Dlatego antropologia intymności objawi się jako część antropologii wartości” (Smyk 2011: 327).

¹⁵ Np. karpatka to „ciasto przywołujące najlepsze wspomnienia związane z d z i e c i ń s t w e m : *przede wszystkim to dla mnie wspomnienie z dzieciństwa* (Resp. 200), *W dzieciństwie moje ulubione ciasto:*” (Resp. 48; podobn. Resp. 65; Blog 6, 7); a także – dobre wspomnienia z m ł o d o ś c i : *Kojarzy mi się ono nie tylko ze smakiem ciastka, ale i moją młodością, więc darzę je szczególnym sentymentem* (Resp. 190)” (Smyk 2015: 51).

obserwować warunkowane kulturowo funkcjonowanie kategorii wstydu i kategorii bezpieczeństwa. Działyby one wedle jednej z reguł: im bardziej komuś ufam, tym więcej mu powiem oraz: powiem więcej temu, kto nie będzie mógł tych informacji wykorzystać przeciwko mnie. Językowe i kulturowe akty wprowadzania odbiorcy w sferę tematów intymnych mogą zatem pojawić się niezależnie od stopnia bliskości relacji uczestników komunikacji oraz niezależnie od tematyki rozmowy, kulturoznawczej ankiety czy wspomnienia. Słowa *wspomnienia* używam tu intencjonalnie z dwu powodów: po pierwsze, prawie wszystkie wypowiedzi studentów o wyprawie są memoratami; po drugie, wspomnienie / wspanianie znajduje się na liście 30 gatunków, aktów mowy lub skryptów kulturowych, właściwych dla dyskursu prywatnego, jakie wymienia Kita (Kita 2013:101).

Poddawanych analizie wspomnień o wyjątkowej podróży nie można zarazem uznać za intencjonalnie ekshibicjonistyczne, w przeciwieństwie do tekstów autobiograficznych, paradokumentalnych, intymistyki internetowej czy tekstów wykorzystujących intymność w strategii medialnej czy narracyjnej w sferze publicznej (por. Kita 2013: 101), eksponującej intymność. Dlatego skłonna byłabym zaliczyć analizowane przekazy do sfery intymności „prymarnej” – osadzonej w codzienności¹⁶ i realizującej się w polszczyźnie potocznej.

W dalszych badaniach warto zastanowić się nad zależnościami między dyskursem intymnym i prywatnym¹⁷, a następnie opisać dyskurs i cechy intymności na podobieństwo charakterystyki dyskursu prywatności, zaproponowanego przez M. Kitę. Można zatem np. wskazać przestrzenie intymności; „życiowy kontekst” intymności¹⁸; przebadać poziomy, na których może być rozważana intymność w wymiarze językowym i tekstowym; w tym relacji między uczestnikami aktu komunikacji, tematu i systemu aksjologicznego¹⁹; wskazać gatunki dyskursu intymności²⁰ a także zastanowić się nad

¹⁶ Por. dla dyskursu prywatnego: „Prywatność, którą nazwałabym »pierwotną«, osadzona jest w codzienności” (Kita 2013: 101). Por. Żydek-Bednarczuk 2013: 23.

¹⁷ Nie umiem wprost zgodzić się z tezą M. Musiała: „Wydaje się, że najprostszą a zarazem najbardziej satysfakcjonującą odpowiedzi dostarcza Jürgen Habermas powiadając, iż sfera intymna jest jądrem sfery prywatnej, co oznacza, że intymność zawiera się w prywatności i stanowi jej – zdaniem Habermas kluczową – część (Habermas, 2007, ss. 138–139)” (Musiał 2014: 10). Te treści wymagają głębszej refleksji.

¹⁸ Kita próbuje „wskazać przestrzenie prywatności. Kontekstem »życiowym« prywatności okaże się zatem: życie / język rodzinne, życie wewnętrzne jednostki, życie / język kobiet, także sytuacje potoczne, codzienne z językiem potocznym lub, ujmując to inaczej, nieformalne” (Kita 2013: 98).

¹⁹ „Prywatność w wymiarze językowym i tekstowym (gramatycznym, leksykalnym, stylowym, a także genologicznym) może być rozważana na poziomie: [1] relacji między uczestnikami aktu komunikacji (element sytuacji aktu komunikacyjnego), [2] tematu i [3] systemu aksjologicznego” (Kita 2013: 101).

²⁰ „Przyjmując założenie o nierozzerwalnym związku tekstu i gatunku, chciałabym odtworzyć mapę genologiczną polskiego świata dyskursu w jego fragmencie obsługującym sferę prywatną. Za takie gatunki uznaję te, których prymarnym kontekstem życiowym jest życie prywatne człowieka (co nie wyklucza ich przenikania czy transferu do sfery publicznej), oraz te, których tematyka dotyczy spraw prywatnych. Gatunki dyskursu prywatności obejmują zatem te realizacje, które [1] występują w kontekstach prywatnych, [2] w których pojawia się aspekt semantyczny – tematy prywatne, [3] które jako dominantę mają indywidualny (indywidualistyczny) punkt widzenia. Tym samym badania dotyczą przestrzeni prywatnej (co naturalne), ale i przestrzeni dyskursu publicznego, w którym manifestuje się prywatność.” (Kita 2013: 101). Do gatunków dyskursu intymności dodałabym na pewno listy pożegnalne samobójców; rozmowy potoczne i wyznania o chorobie, niepełnosprawności, śmierci, fizjologii, np. w sanatorium, w kolejce do lekarza, w taksówce; rozmowy z terapeutami, powierzenie tajemnic, świadectwa np. w grupach wsparcia; rozmowy i wyznania osób pod wpływem alkoholu. Chciałoby się dysponować korpusem wypowiedzi intymnych, by śmiało poddawać je dalszym analizom, w tym m.in. językowym wyznacznikom przekraczania / wkraczania w sferę intymności oraz zrekonstruowaniu językowych wykładników intymności. Przygotowanie takich zestawień dałoby podstawę do systematycznego prowadzenia dalszych badań porównawczych, także z uwzględnieniem narracyjnych aspektów tych wypowiedzi (Filar 2013).

sposobami pozyskiwania adekwatnego materiału badawczego w postaci tekstów potocznych²¹ itd. Warto te zagadnienia podjąć pod warunkiem pozytywnej odpowiedzi na pytanie, czy warto kulturoznawcy, językoznawcy i semiotykowi zajmować się dyskursem intymnym.

II. Antropologia intymności

O dyskursie prywatności, w którym ważne miejsce zajmuje też dyskurs intymności, M. Kita napisała, że w wymiarze językowym i tekstowym może być rozważany na trzech poziomach (Kita 2013: 101). Po pierwsze, na poziomie sytuacji – ekspresja intymności zależy bowiem od sytuacji komunikacyjnej. W przypadku analizowanych wypowiedzi jest to relacja nieintymna między studentem a wykładowcą oraz respondentem a ankierem. Po drugie, na poziomie tematu, który da się sprowadzić do opowieści o tym, czego się boję, wstydę – jest to uwarunkowane porządkiem normatywnym przyjętym w danej kulturze. Intymność zatem może być analizowana jako pochodna porządku kulturowego, jako marker przekraczania ram (nakazów i zakazów) kulturowych tego porządku (np. Boski 2009). Tych dwu zakresów dotknęliśmy w poprzednim paragrafie. Jako trzeci plasuje się poziom systemu aksjologicznego. Analizując motywację wyboru przez respondentów konkretnej podróży jako tematu wspomnienia, przechodzimy do tego ostatniego wymiaru – rozpoznanych wartości, które są elementami tożsamości i zmiennymi (kryteriami) w procesie autoidentyfikacji, autointerpretacji²² oraz autoodpowiedzialności za kształtowanie swego życia w toku decydowania.²³ Przechodzimy na wymiar ściśle podmiotowy. I spotykamy się w tym miejscu z barierą, na którą wskazują filozofowie badający nowoczesny indywidualizm, jak np. Ch. Taylor, twierdzący, że „interpretacje podmiotowości nigdy nie mogą być w pełni jawne. Niemożliwa jest zdolność do ich pełnej artykulacji” (Taylor 2001: 67). Takie zastrzeżenie formułują też kulturoznawcy, zajmujący się intymistyką, jak A. Kunce, która stwierdza, że „wiedza o tym, co intymne, to wiedza trudna do ogarnięcia” (Kunce 2007: 9). Badaczka ta dodaje, że „Intymność w naszym myśleniu często jawi się jako to, co stale zalega, co stale determinuje, co blokowo tworzy cień naszych działań, [...] to, co porwane i ocienione jest kluczowe dla życia, wypełnia nas i tym samym stanowi centrum działań. I tu wracamy do centrum.” (Kunce 2007: 9). Porwane, ocienione, niejawne – to przestrzenie pociągające dla kognitywisty, próbującego ze strzępków wypowiedzi i postrzępionych zdań „wyczytać cień” i dowiedzieć się, jak myśli, interpretuje siebie i swój świat współczesny człowiek. Śmiem zatem postawić tezę, że może definicja kognitywna jest jednym z lepszych sposobów opisu wyłaniającego się tego cienia systemu wartości, bowiem wyniki pokazują zbalansowany sposób. Pozwala zachować równowagę między uogólnieniem, do

²¹ „Badanie języka prywatnego i językowego wymiaru dyskursu prywatnego nie jest łatwe – właśnie z racji ich prywatności. I chyba dlatego jest to obiekt badawczy mało rozpoznany. Można docierać do niego dwiema drogami. Bezpośrednio – poprzez obserwację zachowań językownikomunikacyjnych, także eksperyment z obserwatorem uczestniczącym. Pomocne okażą się takie metody badawcze, jak ankiety i wywiady, w ramach których rozmówcy wskazują, jak sami rozumieją prywatność, charakteryzują swoje językowe zachowania w sytuacjach prywatnych. Droga pośrednia to eksploracja tekstów pisanych (literackich i nieliterackich), które dotyczą prywatności w różnych jej formach.” (Kita 2013: 100–101).

²² „Podmiotowość konstituowana jest częściowo przez autoidentyfikację [...]” (Taylor 2001: 67).

²³ W socjologicznych badaniach nad sprawczością (ang. termin *agency*) zob. warunki naszych decyzji, sieć uwikłań – Seweryn 2014: 128-129 i 241.

jakiego zobowiązani są badacze, a konkretem, do jakiego odwołują się przeciętni użytkownicy polszczyzny, opisując swoje indywidualne potoczne doświadczenia²⁴.

Na koniec zostawmy wyjaśnienie, czemu antropologia intymności. W odniesieniu do badań dyskursu prywatnego (Kita 2013: 97), jak i dyskursu w ogóle, za korzystne i w zasadzie już nieodzowne uznaje się podejście interdyscyplinarne, integrujące różne perspektywy. Zatem analiza zjawisk dyskursu intymnego może pozostać nie tylko na usługach opisu języka i tekstu, ale wznieść się wyżej i sięgnąć szerzej – rekonstrukcji i badań nad aksjologią – nad ważnym wymiarem funkcjonowania człowieka we współczesnej kulturze. A to już przedmiot badań interdyscyplinarnej dziedziny nauki, jaką jest antropologia. Miejmy nadzieję, że – tak jak dobrze radzi sobie z analizami tego, co w kulturze jawne i wyrażone tekstami kultury – równie dobrze poradzi sobie z odpowiedziami na pytania o to, co w kulturze ukryte (jak ukryte; jak, kiedy, przed kim odkrywane), czyli o zjawiska dotyczące intymności.

Bibliografia

- BARTMIŃSKI, J., NIEBRZEGOWSKA-BARTMIŃSKA, S. (2009). *Tekstologia*. Warszawa: Wydawnictwo Naukowe PWN.
- BIENKO, M. (2013a). *Intymne i prywatne praktyki codzienności. Studium socjologiczne*, Warszawa: Wydawnictwo Uniwersytetu Warszawskiego.
- BIENKO, M. (2013b). *Wymiary intymności w związkach nieheteronormatywnych*, „InterAlia. Pismo Poświęcone Studiom Queer”, t. 8, s. 33–47.
- BOJDA, W. (2007). *Intymność przerysowana*. W: TRAMER, M., NĘCKA, A. (red.) (2007). *Intymność wyrażona (2)* (s. 235–248). Katowice: Gnome – Wydawnictwa Naukowe i Artystyczne.
- BOSKI, P. (2009). *Kulturowe ramy zachowań społecznych. Podręcznik psychologii międzykulturowej*, Warszawa: Wydawnictwo Naukowe PWN, Academia.
- VAN DIJK, T. (2001). *Badania nad dyskursem*. W: T. van Dijk (red). *Dyskurs jako struktura i proces* (przeł. G. Grochowski) (s. 9–44). Warszawa: Wydawnictwo Naukowe PWN.
- DUNIEC, K., KRAKOWSKA, J. (2010). *Trans-sfer. Dyskurs intymny w sferze publicznej*. „Didaskalia”, nr 100, s. 52–55.
- FILAR, D. (2013). *Narracyjne aspekty językowego obrazu świata*. Lublin: Wydawnictwo Uniwersytetu Marii Curie-Skłodowskiej.
- GIDDENS, A. (2006). *Przemiany intymności. Seksualność, miłość i erotyzm we współczesnych społeczeństwach* (tłum. A. Szulżycka). Warszawa: Wydawnictwo Naukowe PWN.
- GROCHALSKA, M. (2017). *Rytuały w związku – dyskursywne konstruowanie intymności*, „Dyskursy Młodych Andragogów”, nr 18, s. 331–345.
- HABERMAS, J. (2007). *Strukturalne przeobrażenia sfery publicznej* (tłum. W. Lipnik, M. Łukasiewicz). Warszawa: Wydawnictwo Naukowe PWN.

²⁴ „Kultura jest praktyką społeczną, realizowaną w dużym stopniu przez indywidualne wybory, ustanawiające coraz to nowe hierarchie dyskursów, tekstów i znaków ” (Kloch 2014: 24–25).

- KISIEL, M., TRAMER, M. (red.) (2006). *Intymność wyrażona*. Katowice: Wydawnictwo Uniwersytetu Śląskiego.
- KITA, M. (2013). *Polski dyskurs prywatności*. „Postscriptum Polonistyczne”, nr 1(11), 93-103.
- KITA, M. (2007). *Szeptem albo wcale. O wyznawaniu miłości*. Katowice: Wydawnictwo Uniwersytetu Śląskiego.
- KLOCH, Z. (2014). *Kultura doświadczenia potocznego. Semiotyczne aspekty codzienności. Eseje*. Warszawa: Wydawnictwo Uniwersytetu Warszawskiego.
- KOSOWSKA, E. (2013). *Prywata i prywatność w kulturze polskiej. Rekonensans*. W: M. Kita, M. Ślawska (red.). *Transdyscyplinarność badań nad komunikacją medialną*, T. 2, *Osobiste – prywatne – intymne w przestrzeni publicznej* (s. 11–17). Katowice: Wydawnictwo Uniwersytetu Śląskiego.
- KUMANIECKI, K. (oprac.) (1965). *Słownik łacińsko-polski*, Warszawa: Polskie Wydawnictwo Naukowe.
- KUNCE, A. (2007). *Intymność*. W: TRAMER, M., NĘCKA, A. (red.) (2007). *Intymność wyrażona (2)* (s. 9–17). Katowice: Gnome – Wydawnictwa Naukowe i Artystyczne.
- MUSIAŁ, M. (2014). *Intymność i jej współczesne przemiany. Studium z filozofii kultury*. rozprawa doktorska napisana pod kier. A. Pałubickiej, maszynopis: Poznań.
- MUSIAŁ, M. (2011). *Intymność a kultura. Czysta relacja Giddensa w perspektywie społeczno-regulacyjnej koncepcji kultury*. „Filo–Sofija” Nr 12, 347–360.
- MUSIAŁ, M. (2015). *Intymność dziś i jutro. Od emancypacji i uprzedmiotowienia do lalek i robotów*. „Tematy z Szewskiej”, nr 1 (15), 25–41.
- SEWERYN, A. (2014). *Być jak Pepsi. Od społeczeństwa woli do społeczeństwa wyboru*. Wrocław: Polskie Towarzystwo Ludoznawcze.
- SŁOWNIK JEZYKA POLSKIEGO PWN, pozyskano z <https://sjp.pwn.pl>.
- SMYK, K. (2009). *Choinka w kulturze polskiej. Symbolika drzewka i ozdób*. Kraków: Towarzystwo Autorów i Wydawców Prac Naukowych „Universitas”.
- SMYK, K. (2011). *Bagaż nasz powszedni, czyli o torbie, plecaku i drodze*. W: J. Adamowski, K. Smyk (red.). *Droga w języku i kulturze. Analizy antropologiczne (317–329)*. Lublin: Wydawnictwo Uniwersytetu Marii Curie-Skłodowskiej.
- SMYK, K. (2015). *Słodkie językoznawstwo: karpatka we współczesnej polszczyźnie potocznej*. „Literatura Ludowa”, nr 6, 35–52.
- SMYK, K. (2019). *Podróż wyjątkowa: wspomnienie – system wartości – antropologia intymności*. W: J. Antas, J. Winiarska (red.). *Obrazowanie w komunikacji*. Kraków: Wydawnictwo Uniwersytetu Jagiellońskiego, w druku.
- TAYLOR, Ch. (2001). *Źródła podmiotowości. Narodziny tożsamości nowoczesnej* (przeł. M. Gruszczyński i in.; naukowo oprac. T. Gadacz; wstępem poprzedziła A. Bielik-Robson) Warszawa: Wydawnictwo Naukowe PWN.
- TRAMER, M., NĘCKA, A. (red.) (2007). *Intymność wyrażona (2)*. Katowice: Gnome – Wydawnictwa Naukowe i Artystyczne.
- ŻYDEK-BEDNARCZUK, U. (2013). *Oikosi koine w dyskursie publicznym*. W: M. Kita, M. Ślawska (red.). *Transdyscyplinarność badań nad komunikacją medialną*, T. 2, *Osobiste – prywatne – intymne w przestrzeni publicznej* (19–33). Katowice: Wydawnictwo Uniwersytetu Śląskiego.



KATARZYNA SMYK

**INTIMACY - INTIMATE DISCOURSE - ANTHROPOLOGY OF INTIMACY: PROLEGOMENA
WAYS**

The author puts forward the thesis that intimacy in the research of contemporary culture should be seen more broadly than only in relation to sexuality, which dominates in previous anthropological studies (e.g. Giddens), sociopedagogical studies (e.g. Grochalska), philosophical studies (e.g. Musiał) or philological studies (e.g. intimist studies). Intimacy can mean all messages concerning experiences, sensations, thoughts, feelings and emotions, which are expressed by means of genres related to the intimate sphere, involving not only with lovers, but also every person, even a stranger. While intentionally exhibitionist texts (autobiographical, quasi-documentary, intimist studies of the Internet) can be considered as created intimacy, texts in the everyday Polish language and embedded in everyday life can be classified as primordial intimacy. The author suggests that this understanding of intimacy - as an axiological space - should be dealt with in interdisciplinary anthropological research. Her theses are based on the analysis of language samples obtained in 2012 through a survey on a unique journey.